"ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଜଣେ କାହାଣୀକାର, ମେଲୋଡି ଏବଂ ତାଳ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ପାଇଁ ହୃଦୟର ।"

— ପଣ୍ଡିତ ରବିଶଙ୍କର,
ଭାରତ ରତ୍ନ,
ସୀତାର ପ୍ରବକ୍ତା

୭ମ ଅଧ୍ୟାୟ

ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ: ଏକ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନାରେ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ବୁଝିବା ଏବଂ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ପରିବାରର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ।

ସ୍ୱର ଏବଂ ତାଳର ଏକ ସ୍ତର ଏବଂ ସମୃଦ୍ଧ ଶବ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ଉପକରଣ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ୧: ସଙ୍ଗୀତରେ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ଭୂମିକା

'ଶ୍ୟାମଲେ ମୀନାକ୍ଷୀ'' ଗୀତ ଶୁଣ ଏବେ ଏହାକୁ ନିଜେ ଗାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର ।

ଗୀତ: ଶ୍ୟମଲେ ମୀନାକ୍ଷୀ
ସଙ୍ଗୀତକାର: ମୁଥୁସ୍ୱାମୀ ଦୀକ୍ଷିତର

ଶ୍ୟାମଲେ ମୀନାକ୍ଷୀ
ସୁନ୍ଦରେଶ୍ୱର ସକ୍ଷୀ
ଶଙ୍କରି ଗୁରୁଗୁହ
ସମୁଦ୍ଭବେ ଶିବେବା
ପାମର ମୋଚନୀ
ପଙ୍କଜ ଲୋଚନୀ
ପଦ୍ମାସନ ବାଣୀ ହରି
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବିନୁତେ ଶମ୍ଭବୀ
ଶ୍ୟାମଲେ ମୀନାକ୍ଷୀ

0680CH07

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ	ଶ୍ରେଣୀରେ ଆଲୋଚନା କର
ତୁମ ଶ୍ରେଣୀଗୃହରେ ଉପଲବ୍ଧ ଯେକୌଣସି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ଏହି ଗୀତଗାନ କର । କିମ୍ବା ତାଳି ବାଜିବା, ଥପ୍ ଥପ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଶରୀରର ଅଙ୍ଗ ବ୍ୟବହାର କରି ତାଳ ଦେଇ ଗୀତ ଗାଇବ ।	ଶରୀରର ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର ଗୀତ ଗାଇବା ତୁମକୁ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି ? ତୁମେ ଏହାକୁ ଉପଭୋଗ କରିଲ କି ?
ଏବେ, ଅଡିଓ ଟ୍ରାକ୍ ସହିତ ଗୀତଟି ଗାଅ । ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି ଭାୟୋଲିନ୍ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ମୃଦଙ୍ଗ ।.	ଏକ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଏକ ସଙ୍ଗୀତର ଅନୁଭୂତିକୁ କିପରି ପ୍ରଭାବିତ କରେ ?
ଏବେ, ଏକ ନୂତନ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ତଥା - ପିଆନୋ ଏବଂ ଡ୍ରମ୍ ର ଏକ ଅଡିଓ ଟ୍ରାକ୍ ସହିତ ଗୀତ ଗାଅ ।	ଏକ ଭିନ୍ନ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ଗୀତ ଗାଇବାର ଅନୁଭୂତି କ'ଣ ଥିଲା? ତୁମର ପସନ୍ଦ ଥିଲା କି ଏବଂ କାହିଁକି ?

© NCERT not to be republished

ତୁମେ ଜାଣ କି

ଉସ୍ତାଦ ବିସ୍ମିଲ୍ଲା ଖାଁ ଭାରତର ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶେହେନାଇ ବାଦକ ଯିଏ କି ଭାରତ ରତ୍ନ ସମ୍ମାନରେ ସମ୍ମାନିତ । ପୂର୍ବରୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଲୋକସଙ୍ଗୀତରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା କାଠ଼ ଶେହନାଇ ଏହି ମହାନ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ଯୋଗୁଁ ହିନ୍ଦୁସ୍ତାନୀ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇପାରିଛି । ତାଙ୍କୁ ଧାର୍ମିକ ସଦ୍ଭାବନାର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଯାଉଥିଲା । ୧୯୪୭ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୧୫ ତାରିଖରେ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନହେବା ଦିନ ତାଙ୍କୁ ଲାଲକିଲ୍ଲାରେ ସଙ୍ଗୀତ ପରିବେଷଣ ପାଇଁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା।

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ୨: ଶୁଣିବା ଏବଂ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା କରିବା

ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ସହିତ ଏକ କାହାଣୀ ଶୁଣ । ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର କେଉଁ ଭାବରେ କାହାଣିର ଗଭୀରତାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ ତାହା ବ୍ୟାଖ୍ୟା କର ।

ସରସ୍ୱତୀ ବୀଣା

ଏହି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ବଜାଇବା ସମୟରେ ଏକ କାହାଣୀ ଶୁଣ ଏବଂ ତୁମ ଭାବନାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କର ।

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ୩: ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ପରିବାର

ସଙ୍ଗୀତର ଦୁଇଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପାଦାନ ହେଉଛି ଧୁନ୍ ଏବଂ ଟେମ୍ପୋ ବା ଗତି । ଏହାକୁ ଆଧାର କରି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନମତେ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରାଯାଏ:

- ମେଲୋଡି ବା ଧୁନ୍ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର
- ତାଳ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର

ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ କିପରି ବଜାଯାଏ ତାହା ଉପରେ ଆଧାର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରାଯାଏ । ସଙ୍ଗୀତ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ବର୍ଗୀକରଣ ବୁଝିବା ପାଇଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠାରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ଚିତ୍ରଦେଖ ।

ସାରଣୀରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ଉପକରଣ ବ୍ୟତୀତ, ତାଳ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଯନ୍ତ୍ରର ନାମ ଲେଖ ?

1. ______________________
2. ______________________

ତୁମେ ଧୁନ୍ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବା ଦୁଇଟି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ନାମ କହିପାରିବ କି ?

1. ______________________
2. ______________________

ତୁମେ ଦୁଇଟି ଧୁନ୍ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ନାମ କହିପାରିବ କି ଯାହା ତାର ଟୋକି ବଜାଯାଏ ?

1. ______________________
2. ______________________

ଧାତୁରେ ନିର୍ମିତ ଦୁଇଟି ତାଳ ଯନ୍ତ୍ରର ନାମ ଆପଣ କହିପାରିବେ କି?

1. ______________________
2. ______________________

© NCERT not to be republished

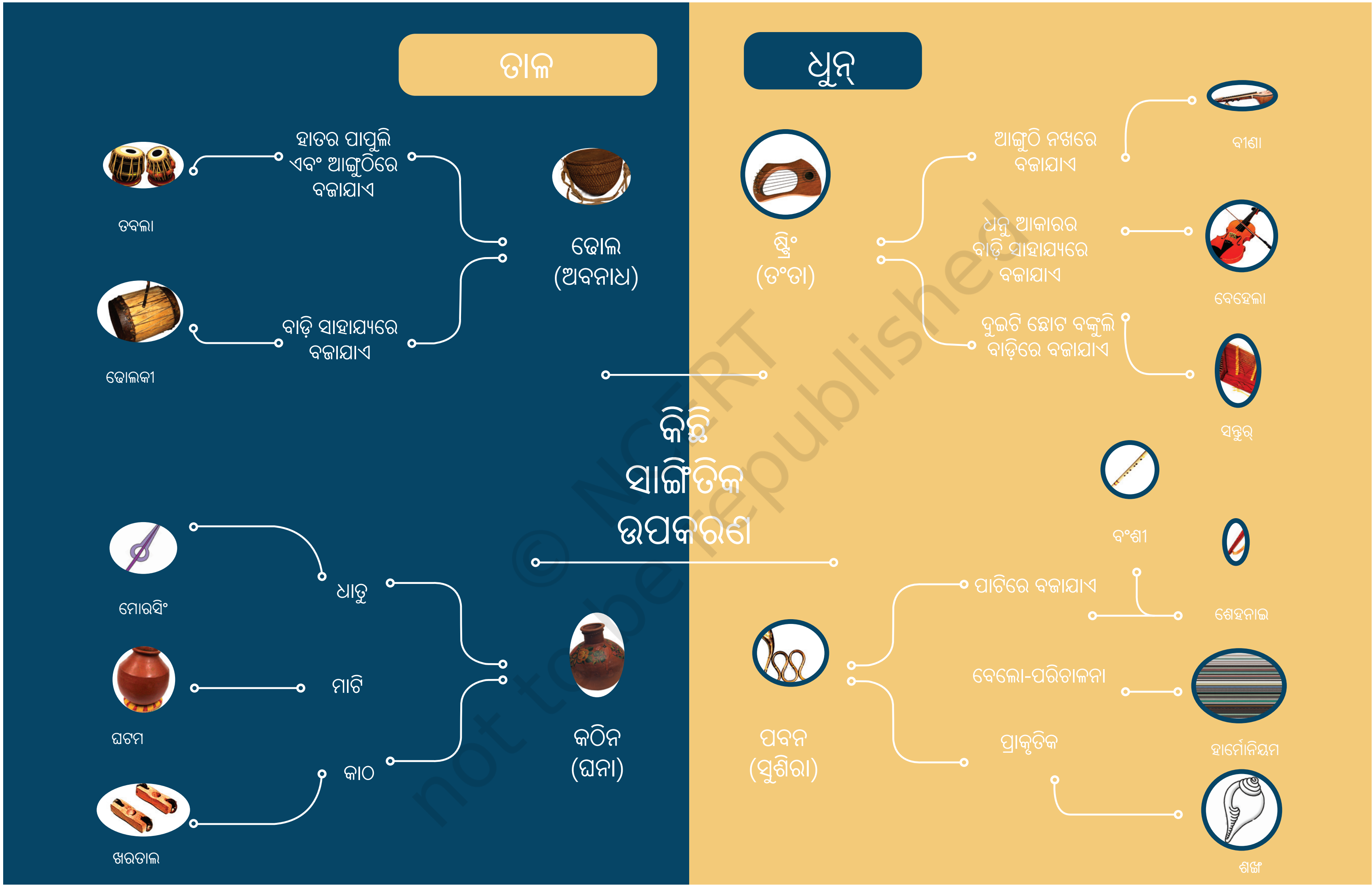

© NCERT not to be republished

QR କୋଡ୍ ସ୍କାନ୍ କର ଏବଂ ଏହାକୁ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ନାମ ସହ ମିଳାଅ

କ୍ୟୁ ଆର୍ କୋଡ୍	ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର	କ୍ୟୁ ଆର୍ କୋଡ୍	ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର
1.	a. ସିତାର	2.	b. ସନ୍ତୁର
3.	c. ହାର୍ମୋନିୟମ	4.	d. ତନପୁରା
5.	e. ବେହେଲା	6.	f. ଶେହେନାଇ
7.	g. ତବଲା	8.	h. ସରୋଦ
9.	i. ବଂଶୀ	10.	j. ପଖାଓ୍ୱଜ

© NCERT not to be republished

ଉତ୍ତର: 1-e, 2-d, 3-a, 4-b, 5-c, 6-h, 7-j, 8-i, 9-g, 10-f

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ୪ : ନିଜର ଏକ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ନିର୍ମାଣ କରିବା

ଜଳତରଙ୍ଗ ଏହା ଏକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଯେଉଁଥିରେ କାଚ, ଧାତୁ କିମ୍ବା ମାଟି ପାତ୍ରର ଏକ ସେଟ୍ ଥାଏ ଯେଉଁଥିରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ପାଣି ଥାଏ । କଳାକାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାତ୍ରର ଧାରକୁ କାଠ ବାଡ଼ିରେ ବାଡ଼େଇ ଧୁନ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିନ୍ତି । ଏହା ଉଭୟ ଧୁନ୍ ଏବଂ ତାଳ ବାଦ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ର। ଆମେ ଏହାକୁ ଏକ ପବନ ଯନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିପାରିବା କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାତ୍ରରେ ଜଳସ୍ତର ଉପରେ ଥିବା ବାୟୁ କମ୍ପନ କରି ଶବ୍ଦ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥାଏ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଏକ ପର୍କସିଭ୍ ଯନ୍ତ୍ର କାରଣ ଏଥିରେ ମେମ୍ବ୍ରେନ୍ କିମ୍ବା ପୃଷ୍ଠକୁ ଧକ୍କା ଦେଇ ଶବ୍ଦ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଯାହା ପାତ୍ରର ଧାର ଅଟେ ।

ଆସ ତୁମ ରୋଷେଇ ଘରେ ଉପଲବ୍ଧ ପାତ୍ରଗୁଡିକ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଳତରଙ୍ଗ ଏକ ତିଆରି କରିବା ।

ତୁମକୁ ଆବଶ୍ୟକ ହେବ

ପାଞ୍ଚଟି ମଜବୁତ ପାତ୍ର, ଗୋଟିଏ ପାଣି ପାତ୍ର ଏବଂ ଦୁଇଟି ପେନ୍ସିଲ୍ କିମ୍ବା କାଠର ଛୋଟ ଛୋଟ ବାଡ଼ି । ଏବେ ଆସ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା -

- ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରେ ଏକ ଟେବୁଲ ଉପରେ ପାତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଇ ରଖ ।
- ପାତ୍ରରେ ବିଭିନ୍ନ ପରିମାଣରେ ପାଣି ଭର । ତୁମେ ପ୍ରଥମ ପାତ୍ରକୁ ଏକ କପ୍ ପାଣିରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିପାରିବ, ଦ୍ୱିତୀୟ ପାତ୍ରରେ ତିନିରୁ ଚାରି କପ୍ ପାଣି ଭରି ପାରିବ, ତୃତୀୟ ପାତ୍ରରେ ଦେଢ଼ କପ୍ ଏବଂ ଚତୁର୍ଥ ପାତ୍ରରେ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ କପ୍ ପାଣି ଭର ।
- ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ ନିଜର ଜଳତରଙ୍ଗ ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।
- ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାତ୍ରର ଧାରକୁ ପେନ୍ସିଲ୍ କିମ୍ବା ବାଡ଼ିରେ ଧିରେ ଧିରେ ବାଡ଼ାଅ ଏବଂ ନିଜ ସଙ୍ଗୀତର ଧୁନ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କର । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପାତ୍ରରେ ଆଘାତ କର ସେତେବେଳେ ଧୁନ୍ ର ସ୍ତର କିପରି ଅଲଗା ହେଉଛି ତାହା ନିରୀକ୍ଷଣ କର।

© NCERT not to be republished

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ୫: ଶୁଣିବା ଏବଂ ଶିଖିବା

ଭାରତୀୟ ସଂଗୀତ ଅଭିଜ୍ଞତା ସଂଗ୍ରହାଳୟ, ବେଙ୍ଗାଲୁରୁ ଦ୍ୱାରା ଭାରତୀୟ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣିତ ପରିଚୟ ଦେଖ । ଏହି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ତୁମର ପସନ୍ଦ ଏବଂ କାହିଁକି ? ଧ୍ୟାନ ଦିଅ ଯେ ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟ ଉପରେ ଯନ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରିବ ।

କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ୬: ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ଆଧାର କରି ଏକ ଏକ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ତିଆରି କରିବା

- ସଙ୍ଗୀତ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ।
- ଯେ କୌଣସି ସ୍ଥାନୀୟ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞଙ୍କ ଜୀବନଚିତ୍ର ଏବଂ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାର ।

ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ରର ଚମତ୍କାରୀ ଦୁନିଆ

ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତ ଅନୁଭୂତି ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଉପକରଣଗୁଡିକର ଉପଯୋଗିତା ଏବଂ ସେଗୁଡିକ ଯେଉଁ ପଦାର୍ଥରୁ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଏ ତାହା ଉପରେ ଆଧାର କରି ବର୍ଗୀକରଣ କରାଯାଇପାରେ । ତୁମେ ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ଗୀତଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣ । ବ୍ୟବହୃତ ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନଟ କର ଏବଂ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ବିଭିନ୍ନ ବର୍ଗରେ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କର ।

ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ

ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏକ କର୍ମଶାଳା ଏବଂ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ କଳାକାରମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବ। ପିଲାମାନଙ୍କୁ କଳାକାରଙ୍କ ସହ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷକଙ୍କଠାରୁ କିପରି ଶିଖିଲେ ତାହା ଜାଣିବାପାଇଁ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦିଅନ୍ତୁ । ସେମାନେ କେଉଁ ପ୍ରକାରର ଜୀବନ ଯାପନ କରନ୍ତି ଏବଂ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅନୁଭୂତି କଳାକାରମାନେ ବିନିମୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ତାହା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତୁ । ଏଥିସହିତ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମୌଳିକ ବଜାଇବା କୌଶଳ ଶିଖିବାକୁ ଉତ୍ସାହିତ କରନ୍ତୁ (ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଉପଲବ୍ଧତା ଅନୁଯାୟୀ)।

ପଣ୍ଡିତ ରବିଶଙ୍କର
(ଭାରତ ରତ୍ନ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ)

© NCERT not to be republished